

Opinnäytetyö (AMK)

Esittävä taide

Teatterin suuntautumisvaihtoehto

2011

Juho Golnick

KEHOTA MINUA KATKAISEMAAN KOIPENI

– Teatterin taikauskojen ja perinteiden historiaa ja nykytilaa

TURUN AMMATTIKORKEAKOULU
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

OPINNÄYTETYÖ (AMK) | TIIVISTELMÄ

Turun ammattikorkeakoulu

Esittävä taide | Teatterin suuntautumisvaihtoehto

20.1.2012 | 28 sivua

Ohjaaja Marja Kangas

Juho Golnick

KEHOTA MINUA KATKAISEMAAN KOIPENI – TEATTERIN TAIKAUSKOJEN JA PERINTEIDEN HISTORIAA JA NYKYTILAA

Tutkielma käsittelee teatterin taikauskojen ja perinteiden historiaa ja nykytilaa. Esittelen kuinka taikausko on aikoinaan syntynyt vanhasta, agraarisesta taikauskosta, sekä nykyaikaisesta, modernista taikauskosta ja kuinka nykyaikainen teatteri on valjastanut taikauskon käyttöönsä.

Keskityn aluksi teatterin taikauskoon ammattiteatterin näkökulmasta. Esittelen teatterin taikauskoja ja perinteitä jakamalla ne kolmeen luokkaan: ensi-iltoihin liittyviin, esityskauteen liittyviin, sekä näyttelijän uraan liittyviin taikauskoihin, tapoihin ja perinteisiin.

Lopuksi teen katsannon taikauskoon harrastajateattereiden näkökulmasta. Otanta harrastajateattereista tulee koskemaan niitä harrastajateattereita, joissa olen ollut mukana.

ASIASANAT: Teatteri, taikausko, uskomukset, perinteet

BACHELOR'S THESIS | ABSTRACT
TURKU UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Performing Arts | Theatre

20.1.2012 | 28 pages

Instructor Marja Kangas

Juho Golnick

URGE ME TO BREAK MY LEG – HISTORIES AND PRESENT STATES IN THEATRE SUPERSTITION AND TRADITIONS

The thesis opens the history and present state of theatre superstitions and traditions. I will introduce how superstition is mix for old superstition and modern superstition. From those two elements, theatre superstitions were build.

At first I will focus how professional theatre will see theatre superstition. There are three categories how we see it: premiere relations, run relations and actors career relations superstitions and traditions.

Then I will make short presentation about theatre superstition from the amateur theatre point of view.

KEYWORDS: Theater, superstition, believes, traditions

SISÄLTÖ

1 JOHDANTO	5
2 TEATTERIN TAIKAUSKON SYNTY	6
2.1 Taikauskon periytyminen sukupolvelta toiselle	7
2.2 Agraarinen taikausko	8
2.3 Moderni taikausko	9
2.4 Taikauskon siirtyminen teattereihin	10
3 TAIKAUSKO JA PERINTEET TEATTERISSA	13
3.1 Teatterin taikauskojen ja perinteiden luokkajako	13
3.2 Teatterin ensi-iltoihin liittyvät taikauskoiset tavat ja perinteet	14
3.2.1 Kenraaliharjoitus ja toinen esitys	14
3.2.2 Älä toivota onnea, äläkä varsinkaan kiitä onnentoivotuksista...	16
3.2.3 ...Sen sijaan potkaise minua takapuoleen	16
3.2.4 ...Tai kehota minua katkaisemaan koipeni	17
3.3 Esityksen onnistumiseen liittyvät tavat ja perinteet	18
3.3.1 Rutiinit ennen esitystä	18
3.3.2 Teatterissa ei saa viheltää	19
3.3.3 Muita esitykseen liittyviä tapoja	20
3.4 Näyttelijän uralla onnistumiseen liittyvät tavat	20
4 HARRASTAJATEATTERIN TAIKAUSKO JA PERINNE	21
4.1 Onnikäsitys harrastajateattereissa	22
4.2 Harrastajateattereiden tavoista	23
4.3 Ajatusmaailmallinen ero harrastajateattereissa ja ammattiteattereissa	24
4.4 Taikauskojen ja tapojen periytyminen harrastajateattereissa	25
5 YHTEENVETO	25
LÄHTEET	28

1 JOHDANTO

Tutkielmassani selvitän minkälaisia taikauskoja, uskomuksia ja perinteitä liittyy teatterin maailmaan. Työni etenee kronologisesti suuresta pieneen, laajemmasta yksittäisempään: aluksi selvitän miten teatterin taikausko on syntynyt, mistä se tulee, miten se on muovaantunut. Teatterin taikauskon juuret ovat vanhassa, agraarisessa taikauskossa sekä nykyaikaisessa taikauskossa.

Teatterin taikausko voidaan jakaa esityksen erivaiheissa esiintyviin taikauskoihin: ensi-iltaan, esityksiin ja näyttelijän henkilökohtaiseen ammattiin ja uraan liittyviin. Näistä taikauskoista esittelen sellaisia uskomuksia ja perinteitä, joihin olen oman teatteriuran aikana tutustunut. Lisäksi sivuan lyhyesti taikauskoja, jotka ovat minulle uusia ja vieraita. Avaan myös historiaa yksittäisten taikauskojen takaa. Tutkielmassani esiteltävät taikauskot ja perinteet nousevat ammattiteatterin kentältä.

Lopuksi käsittelen taikauskoa harrastajateattereissa omien kokemuksieni kautta. Otanta harrastajateattereissa käytössä olevista taikauskoista on subjektiivinen, mutta toisaalta kanssani samoissa harrastajateattereissa on ollut jäsenenä satoja henkilöitä, jotka ovat vieneet käytössä olevia uskomuksia ja perinteitä eteenpäin.

Tutkielmani pohjaa Marika Parkkilan vuonna 2006 valmistuneeseen, Turun yliopiston folkloristiikan laitoksen Pro Gradu-tutkimukseen. Parkkila tutki teatterin taikauskon syntyä ja nykytilaa suomalaisessa ammattiteatterissa. Parkkilan tutkimus on ainoa laatuaan teatterin taikauskon saralla. Lisään Parkkilan tutkimukseen omia havaintojani, sekä käsittelen teatterin taikauskoa harrastajateatterin kentältä.

2 TEATTERIN TAIKAUSKON SYNTY

Taikauskolla tarkoitetaan yleisen käsityksen mukaan ajatusta siitä, että joko ihmisen tai yhteisön elämässä tai luonnossa ja ympäristössä ilmenee yliluonnollisia voimia, joita ihmiset pystyvät, tai ainakin pyrkivät, hallitsemaan tietyillä teoilla ja tavoilla.

Taikauskot ovat kuuluneet yhtenä osana ihmisen kehityshistoriaan läpi aikakausien. Kymmeniä tuhansia vuosia sitten nykyihminen toimitti uhrimenoja milloin millekin asialle. Arkeologit ovat vahvistaneet Oslon yliopiston mukaan, että vanhimmat pakanalliset uhrimenot homo sapienssin toimesta käytiin jo 70 000 vuotta sitten nykyisen Botswanan alueella. Heimolaiset uhrasivat osan keihäänkärjistään pythonille, kirahville ja elefantille, joita he palvoivat. (Apollon 2006). Uhrausten tarkoitus oli, kuten monessa muussakin uhrimenossa, pitää jumala tyytyväisenä. Kristinuskon näkökulmasta esimerkki on pakanallista toimintaa ja täten taikauskoksi luokiteltavaa.

Folkloristiikan tutkijan ja entisen kansanrunouden tutkimuksen professori Leea Virtasen (1935–2002) mukaan taikauskoa ja taikuutta, eli magiaa, on aina pyritty käyttämään yliluonnollisten asioiden hallitsemiseen ja omalta kannalta parhaan mahdollisen tilanteen varmistamiseen ja ylläpitämiseen (Virtanen 1974, 39.) Taikauskon ja uskonnon ero on suhtautumisessa yliluonnolliseen. Lauri Honko (1932–2002) ja Juha Pentikäinen (s. 1940) toimivat uskontotieteiden professoreina Turussa ja Helsingissä. Heidän vuonna 1975 ilmestyneen Kulttuuriantropologia -yhteisteoksen mukaan ihminen alistuu yliluonnollisten voimien tahtoon tyytymällä tilanteeseen minkä jumalat tai muut vastaavat voimat hänelle antavat. Taikauskossa pyritään puolestaan hallitsemaan yliluonnollisia voimia ja jopa saamaan ne ihmisen oman käskyvallan alle. (Honko & Pentikäinen 1975, 53.)

Työssäni rajaan taikauskon suomalaiseen näkökulmaan. Nykyään taikauskon arvo on vähentynyt ammoisista ajoista, mutta silti suurimmalla osalla ihmisistä on edelleen taikauskoja. Yleisesti pidämme taikauskoa vanhanaikaisena ajattelutapana. Emme esimerkiksi enää uhraa eläimiä tai asioita jumalille kuin

symbolisesti kirkon menoissa. Kuitenkin suuri osa meistä toteuttaa joko itsenäisesti tai yhteisöllisesti taikaukseen vahvasti liittyviä tapoja. Palaan myöhemmin tutkielmassani näihin tapoihin, mutta esimerkkeinä mainittakoon tikapuiden alta kulkeminen ja puunkoputus.

Seuraavissa luvuissa esittelen yhden teorian miten taikausko on kehittynyt suomalaisessa yhteiskunnassa. Tutkinnan lopuksi esittelen miten teatteri on aikoinaan valjastanut taikaukseen omaan käyttöön.

2.1 Taikaukseen periytyminen sukupolvelta toiselle

Nykyajan moderni taikausko ja teatteritaikausko pohjautuvat ikivanhoista tavoista ja uskomuksista (Parkkila 2006, 16). Nämä tavat ovat vuosien saatossa muuttuneet: osa on jäänyt pois, toisaalta uusia on syntynyt. Oleellista taikauksessa on, että ihminen on muokannut niitä omia tarpeitaan vastaaviksi. Nykyään emme tarvitse agraarisen taikauksen tapoja, koska yhteiskunta on muuttunut noista ajoista. (Virtanen 1985, 81.) Moderniin taikaukseen on jäänyt kuitenkin piirteitä vanhoista uskomuksista. Yksi tällainen piirre on ”onni-ajattelu”. Parkkilan (2006, 18) mukaan onni-ajattelu on periytynyt agraarisesta taikauksesta ja on nykyäänkin hyvissä voimissa vaikka ajatusmalli on muuttunut. Onni-ajattelu liittyy oleellisesti nykyajan taikaukseen. Onnikäsitys ja -ajattelu ovat myös teatteritaikauksen keskeisin perusta.

Onni-ajattelu eli onnikäsitys on taikauksen kulmakivi. Parkkilan tutkimuksen mukaan jokainen ihminen haluaa välttää epäonnen ja toisaalta maksimoida mahdollisuuden onneen. Entisaikaan onni on käsitetty kokonaisuudeksi, jonka määrä on vakio yksilöllä ja maailman ihmisillä. Parkkilan kertoo, että jokaisella on ollut ennalta määrätty osuus onnea. Lisäonnea saadakseen ihmisen on taikuuden avulla pitänyt riistää itselleen onnea toisen ihmisen onnesta. (Parkkila 2006, 18.) Agraarisen taikauksen kaudella esimerkiksi metsästysonni on voitu taata siten, että erinäisiä taikoja tekemällä on pyritty tuottamaan toiselle ihmiselle epäonnea metsästyksen. Parkkila (2006, 18) väittää, että nykyään ei uskota onnen riistämiseen. Tilalle on jäänyt tai tullut usko ennalta määriteltyyn kohtaloon.

Taikausko, uskomukset ja perinteet siirtyvät sukupolvelta toiselle perinteenvälittäjien kautta. Tällaisia henkilöitä ovat yleensä vanhemman ikäpolven ihmiset, jotka tuntevat kyseessä olevat perinteet ja taikauskot parhaiten ja elämäkokemuksensa vuoksi heihin luotetaan eniten. (Parkkila 2006, 28.) Sukulaisuussidoksessa perinteitä ja taikauskoja välitetään yleensä isältä pojalle -menetelmällä läpi elämän, vaikka emme sitä tietoisesti ajattelisikaan.

Yhteisöissä perinteenvälittäjät ovat yhteisön arvostamia henkilöitä, teatterissa pitkän uran tehneitä näyttelijöitä, jotka tietävät talon tavat ja haluavat siirtää niitä eteenpäin uusille näyttelijöille. Parkkilan (2006, 28) mukaan ”yhteisön jäsenet omaksuvat tietoa yhteisön perinteestä muiden jäsenten kautta”. Perinteitä kunnioitetaan yhteenkuuluvuuden vuoksi, vaikka perinne ei olisi omien mieltymysten mukaista. Tiettyä perinnettä noudattamalla lopputuloksena saattaa olla suorituksesta aiheutuva hyvän olon tunne, tunne että on tehnyt asioita oikein, tunne että saa muiden hyväksynnän ja tätä kautta syntyy suurempi yhteenkuuluvuuden tunne yksilö- ja ryhmätasolla (Honko & Pentikäinen 1975, 45).

2.2 Agraarinen taikausko

Nykyajan modernin taikauskon juuret ovat agraarisessa taikauskossa. Folkloristiikan emeritusprofessori Anna-Leena Siikalan mukaan agraarisella taikauskolla tarkoitetaan vanhaa taikauskoa, joka on periytynyt agraarikaudelta. Suomalaisesta taikauskosta saatavilla olevat tiedot ovat peräisin 1800- ja 1900-lukujen yhteisöistä. (Siikala 1985, 305.) Tuohon aikaan yhteisöt olivat maalaisyhteisöjä ja eläminen keskittyi pääosin viljelyyn, karjanhoitoon, metsästykseseen ja kalastukseen.

Mahdollisimman hyvään lopputulokseen tai tulevaisuuteen päästäkseen, ihmiset pyrkivät karkottamaan pahoja henkiä ja takamaan esimerkiksi mahdollisimman hyvän metsästysonnen. Tämän kaltaiset uskomukset ovat siirtyneet myös teatterin maailmaan.

Keskeisintä agraarisessa taikauskossa oli ajatus: ”toisen onni on toisen epäonni”. Toisaalta myös oli yhteisöllistä onnea. Esimerkiksi säänvaihtelut ovat hyvin yhteisöllistä, toisinaan toivotaan sadetta jotta vilja kasvaisi, toisaalta sitä pelätään, ettei vilja mädäntyisi. Oli hyvin yleistä, että erilaisia taikoja tekivät kaikki. Vuosien mittaan taikauskoisten tekojen ja taikojen alkuperäiset merkitykset unohtuivat ja ne muuttuivat lähinnä käytänteiksi kyseisissä tilanteissa. (Parkkila 2006, 17.)

2.3 Moderni taikausko

Jos vanhassa taikauskossa tehtiin taikuuteen viittaavia rituaaleja tietoisesti, niin nykyään ihmiset pitävät taikauskoista ajattelua vanhentuneena ja taikauskoisia ihmisiä pidetään yleisesti hieman outoina. Taikausko on Parkkilan mukaan muuttunut yksityisemmäksi. Taikauskoista puhuttaessa uskomukset naamioidaan vitseiksi. Yhtenä syynä tähän on kaupungistuminen. Emme elä enää tiiviissä yhteisössä vaan viljan ja eläinkunnan tuotteet saamme lähimarketeista. Kaupungistuminen tarjoaa ihmiselle yksityisyyttä, eikä vanhoja tapoja tarvitse noudattaa enää yhteisön silmälläpidon takia. (Parkkila 2006, 19.)

Taikausko elää kuitenkin edelleen vahvasti. Se on tosin muuttunut ja taikauskoisia tapoja sovelletaan nykyajan tarpeitamme vastaaviksi. Toisaalta taikauskoja ei ajatella taikauskoksi, koska niitä pidetään itsestäänselvyytenä. (Parkkila 2006, 20.)

Parkkila (2006, 20) nostaa yhdeksi yleisimmäksi taikauskoksi puuhun koputtamisen, jonka oman perimätietoni mukaan tunnen myös pöytään koputtamisena. Pöytään tai puuhun tulee koputtaa, kun on lausunut ääneen jonkun kehun valloillaan olevasta tilanteesta. Yleensä nämä kehut alkavat sanalla ”onneksi”. ”Onneksi olen pysynyt terveenä”, ”onneksi hän on säästynyt työssään onnettomuuksilta”. Edellä mainittujen kehuskeluiden tai toteamusten jälkeen usealle ihmiselle tulee pakonomainen tarve koputtaa puuta. Tällä toimenpiteellä pyritään mitätöimään kehu, jotta valloillaan oleva tilanne, valloillaan oleva onni säilyisi. (Virtanen 1985, 82–83.)

Nykyaikaisen, eli modernin taikauskon muita yleisiä tapoja on, että tikapuiden ali ei tule kävellä. Teatterin taikausko -työssään Parkkila kirjoittaa edellä mainitusta seuraavaa:

Yksi yleisimmistä maagisista tavoista on tikapuiden alta kulkemisen välttäminen. Tikapuiden alta kulkemisen tuoma epäonni on modernia taikauskoa ja se tunnetaan laajasti Euroopassa ja Amerikassa. [– –] Alikulkemista on voitu pitää jopa häpäisevänä, sillä alkuaan se on ollut maaginen toimenpide. (Parkkila 2006, 42.)

Tikapuiden alittaminen on enne pahasta, enne vastoinkäymisestä. Se voi toteutua saman tien (esimerkiksi maalipönttö tippuu päähän) tai myöhemmin. Parkkilan (2006) tutkimuksen mukaan edellä mainitun taikauskon tietävät ainakin neljästä kymmenestä yli kuuteen kymmeneen -vuotiaat, tässä tapauksessa näyttelijät.

2.4 Taikauskon siirtyminen teattereihin

Parkkila väittää, että teatteritaikausko lukeutuu moderniin taikauskoon, vaikkakin se kumpuaa agraarikauden taikaperinteestä. Teatteriinkin kuuluu riittejä, joita voidaan Parkkilan (2006, 20) mukaan kutsua alkuteatteriksi. Shamaanit pukeutuivat näyttelijän tavoin sellaisiin vaatteisiin, joista katsojat tai osallistujat tunnistivat hänet shamaaniksi. Laulut olivat suuressa osassa riittejä, joita esitettiin muun muassa häissä, hautajaisissa ja karhupeijaisissa, joissa kuvitettiin karhun kaato. Riitit kulkeutuivat perimätietona sukupolvelta toiselle ja riittien toteuttamisella uskottiin olevan hyvää onnea tuovaa voimaa.

Tarinoiden kertominen oli agraarikauden ihmisten viihdykettä ja seuraava askel edellä mainituista riiteistä. Tarinat kulkeutuivat suusta suuhun ja kuka tahansa pystyi kertomaan niitä. Parhaimmillaan tarinankertoja osasi eläytymisen taidon. Tämän kaltaiset kertojat osasivat rakentaa tietoisesti tarinaansa ulkoisen muodon, fyysisen kerronnan ja tauotusten avulla. (Aro 1977, 21.) Näitä kertojia alettiin kutsua loppuviimein näyttelijöiksi.

Teatterijohtaja ja -ohjaaja Matti Aron mukaan suomalaisen teatteriperinteen aloittivat Turun Akademan ylioppilaat esittämällä teatteriesityksiä rahan keruuta

varten (Aro 1977, 22). Amatööriteattereita alkoi lisääntyä suomeen 1700-luvun puolivälin tienoilla. Ulkomaalaiset kiertueteatterit herättivät suomalaisessa katsojakunnassa kiinnostuksen näyttelemiseen. Näissä teatterissa näyteltiin suomenkielellä, mikä edesauttoi teatterin leviämistä suuremmalle alueelle luoden pohjaa tulevalle ammattiteatterille (Parkkila 2006, 4).

Suomenkielisen ammattiteatterin syntyhetkenä pidetään yleisesti vuonna 1869 ensi-iltansa saanutta Aleksis Kiven näytelmää *Lea*, koska esitys puhuttiin kokonaisuudessaan suomeksi. 1900-luvun alussa perustettiin uusia teattereita, kun nuorisoseuroissa teatteri-innostus alkoi kasvaa. Innostus oli kollektiivinen ja teatteri tavoitti lukuisia suomalaisia sillä näyttelemisestä ja tätä myöden näytelmien seuraamisesta tuli aina vain suositumpaa. (Parkkila 2006, 5–6.)

Teatteri on yhteisöllinen taidemuoto, jonka tehtävä on tuottaa esityksiä yleisölle ”puhaltamalla yhteen hiileen”. Jotta saavutetaan paras mahdollinen tulos, kaikkien tulee työskennellä yhteistä päämäärää kohti ja tätä varten yhteisön pitää olla kiinteä, yhteisö tarvitsee ”omia juttujaan”. Yksi osa on kunkin teatterin omat tavat, perinteet. Perinteet ovat muokkautuneet kullekin teatterille sopiviksi ja niitä pyritään vaalimaan vaikka henkilökunta vaihtuisikin. Toisaalta esimerkiksi näyttelijät vaihtavat useinkin työpaikkaansa. Tätä myöten tavat ja tottumukset, kuten yleisesti tiedettävä taikausko, leviää. Taikauskot hitsautuvat yhdeksi muodoksi ja näyttelijä tietää taikauskoja valmiiksi jo ennen kuin astuu uuteen teatteriin työhön. Parkkila kirjoittaa tutkimuksessaan: ”Koska näyttelijät vaihtavat työpaikkaansa usein, ovat samanlaiset tottumukset ja tavat samoja teatterista toiseen, koska ne kuuluvat kiinteästi näyttelijän ammattiin, eivät yksittäiseen teatteriin” (Parkkila 2006, 23).

Kuten taikauskoissa yleensä, niin myös teatterissa uskomukset ovat muokkautuneet tilannetta ja aikaa myötäileviksi. Parkkilan mukaan perinteen siirtymiseen ja säilymiseen liittyvät oleellisesti yksilö- ja kollektiivitradiitio. Yksilön kokemus on tärkein elementti tradition kehityksessä. Yksilötraditiot ovat yksilön muokkaamia tapoja toimia, ja ne voivat muuttua yhteisön käyttötarkoituksia palveleviksi perinteiksi tai tavoiksi, kollektiivitradiitioiksi. Tärkeää on myös, että yhteisö, ryhmä, kollektiivi valitsee yksilötraditioistaan itselleen sopivimmat ja

valjastaa ne omaan käyttöönsä. Näistä syntyy perinne, joka on ryhmän yhteenkuuluvuuden kannalta tärkeä. Uusia tapoja tuovat uutena ryhmään tulevat henkilöt. (Parkkila 2006, 27.) Esimerkkinä voisi olla, että jos näyttelijä haluaa mennä ennen esitystä makaamaan näyttämölle, alkaa hänen seuraansa liittyä aina lisää ihmisiä. Tästä syntyy yhteinen perinne, joka toistuu aina ennen esitystä.

Agraarikauden taikauskoista on siirtynyt osa teatteritaikauskoon. Vanhoista taikauskoista teatterissa elää edelleen vahvana "Break a leg!" -toivutus. Kyseinen tapa periytyy nykytiedon mukaan jo ensimmäisestä maailmansodasta. Saksalaiset sotilaat käyttivät lausahdusta yleisesti tervehdykseen, sanonta kääntyi englanniksi ja sotien päätyttyä näyttelijät ottivat sen omaan käyttöön (Parkkila 2006, 49). Tapa on ajallisesti hieman vanhan taikauskon ja modernin taikauskon välimaastossa. Itse luokittelen sen kuitenkin vanhaksi taikauskoksi. Joka tapauksessa kyseinen uskomus on tullut Suomeen rajojen yli. Vanhoista tavoista voimakkaampina elää vihellyskielto. Teatterissa ei saa viheltää, sen tuoman huonon onnen takia.

Taikauskojen kehitys teatterissa noudattelee taikauskon kehitystä yleensä. Uskomukset ovat vanhoja, mutta niitä käytetään yhä. Nykyään taikauskoihin suhtaudutaan tosin eri tavalla kuin ennen ja niitä toistetaan perinteen vuoksi. Vihellyskielto on esimerkkinä oivallinen. Ennen vihellyskieltoon oli olemassa käytännön läheinen syy. Nykyään teatterissa viheltäminen on kiellettyä, koska se on ollut aina kiellettyä, koska se on perinne. Avaan seuraavassa pääluvussa tarkemmin vihellyskiellon taustaa. Nykyään emme myöskään halua antaa itsestämme kuvaa, että oikeasti uskoisimme taikauskoihin. Ne ovat vain perinnettä, jotka kuuluvat oleellisesti teatteriin. Kuten aiemmin tässä luvussa mainitsin, taikausko kuitataan vitseinä. Oma johtopäätökseni on, että taikauskot pohjautuvat agraarisen kulttuurin taikauskoon, niitä kunnioitetaan ja niitä noudatetaan, mutta niihin suhtaudutaan modernin taikauskon tavoin.

3 TAIKAUSKO JA PERINTEET TEATTERISSA

Edellisessä pääluvussa käsittelin taikauskon, osittain perinteidenkin, syntymistä, siirtymistä ja nykytilaa sekä yleisellä tasolla, että suomalaisen teatterin näkökulmasta. Seuraavassa esittelen yleisimpiä taikauskoja, uskomuksia ja perinteitä. Yleisimmillä tarkoitan tässä tutkielmassa niitä, joista olen kuullut, joita olen ollut mukana vaalimassa. Lisäksi käsittelen niitä, jotka eivät välttämättä ole minulle ennestään tuttuja. Kyseiset taikauskot esiintyvät Parkkilan tutkimuksessa voimakkaasti.

3.1 Teatterin taikauskojen ja perinteiden luokkajako

Taikauskoille ominaista on, että niillä joko pyritään saamaan onnea tai välttämään epäonnea. Virtasen mukaan näyttelijän ammattiin kuuluu taikausko. Muita taikauskaisia ammattikuntia ovat merimiehet ja lentäjät. Yhdistävä tekijä näille ammateille on niiden sisältämät riskit. Esimerkiksi näyttelijä pyrkii ilta toisensa jälkeen parhaaseen mahdolliseen roolisuoritukseen, ettei hän joutuisi noloon valoon. Tämä lisää Virtasen mukaan ammatillisen epäonnistumisen riskiä. (Virtanen 1974, 45–46.) Näyttelijän työtä pidetään epävarmana ammattina. Pelkästään omat taidot eivät riitä vaan myös työyhteisön onnistuttava. Heitä tuetaan, jotta saisi itsekin tukea. Parkkilan mukaan taikauskaiset tavat ovat yksi keino poistaa jännitystä ja saada itsevarmuutta. Rutiinien suorittamisella tai suorittamatta jättämisellä on vaikutus esityksen onnistumiseen ja se auttaa keskittymiseen. (Parkkila 2006, 2.) Se luo turvaa.

Taikauskoon liittyvät tavat voidaan jakaa mielestäni kahteen luokkaan: itsenäisesti toteutettaviin ja yhdessä toteutettaviin tapoihin. Näyttelijä esimerkiksi suorittaa itse tietyt rutiinit tietyssä järjestyksessä ennen esitystä. Juo kahvin tiettyyn aikaan, maskeeraa itsensä, tarkastaa rekvisiittansa. Toisaalta ryhmä saattaa kokoontua yhteiseen ringiin ennen esitystä ja nostattaa ryhmähenkeä. Tässä kyse on toki enemmän perinteestä kuin taikauskosta.

Parkkila (2006, 28–29) jatkaa tutkimuksessaan taikauskaiset tavat ja perinteet viiteen luokkaan:

- Teatteriin suoraan liittyvät, ei-taikauskoiset tavat ja rutiinit
- Teatterin ensi-iltoihin liittyvät taikauskoiset tavat ja perinteet
- Teatterin esityksien onnistumiseen yleisesti liittyvät tavat
- Näyttelijän uralla onnistumiseen liittyvät tavat
- Yleiset, ei-teatteriin liittyvät, taikauskoiseksi luokiteltavat tavat

3.2 Teatterin ensi-iltoihin liittyvät taikauskoiset tavat ja perinteet

Ensi-ilta on teatteriesityksen valmistuksessa mukana olleiden kruunu. Se on ensimmäinen julkinen näyttö, siitä mitä pitkällä harjoituskaudella on saatu aikaan. Se on ehdottomasti jännittävin osuus koko produktiossa. Sen onnistuminen voi vaikuttaa näytelmän tai esityksen tulevaisuuteen. Se voi vaikuttaa lisäksi yksilön, tässä tapauksessa näyttelijän, uran jatkuu ja jopa koko teatterin jatkuu. Katsojat tekevät viime kädessä ratkaisun. Ei siis ole ihme, että ensi-iltaan liittyy paljon tapoja. (Parkkila 2006, 30.)

Oleellisinta ja yhteistä kaikille tavoille on, että ennen kuin ensi-ilta on onnellisesti ohi, ei tule näyttelijälle toivottaa onnea. Onnentoivotukset tulee osoittaa näyttelijälle vasta ensi-illan jälkeen ja tästä syystä esimerkiksi lahjoja ei saa viedä näyttelijöiden nähtäväksi ennen kuin ensi-ilta on päättynyt. Lahjoilla toivotetaan onnea onnistuneen ensi-illan ansiosta. (Parkkila 2006, 33.)

3.2.1 Kenraaliharjoitus ja toinen esitys

Ensimmäiset taikauskoiset tavat ja perinteet aloitetaan jo ennen ensi-iltaa. Olen näytellyt sekä harrastajana, että palkattuna näyttelijänä lukuisissa eri teattereissa Lahden seudulla ja Turussa. Kaikkia teattereita on poikkeuksetta yhdistänyt uskomus siitä, että kenraaliharjoitus ei saa mennä liian hyvin. Kenraaliharjoitus on viimeinen ennen ensi-iltaa pidettävä, esityksen kaltainen harjoitus, johon kuitenkin vakiintuneen käytännön mukaan kutsutaan koeyleisö. Parkkilan tutkimuksen mukaan näyttelijät uskovat, että jos kenraaliharjoitus menee huonosti, siinä tapahtuu jotain odottamatonta, repliikit unohtuvat,

lavasteissa tai rekvisiitasta jotain särkyä, niin tällöin ensi-ilta tulee onnistumaan (Parkkila 2006, 31).

Kenraaliharjoituksessa oli aikoinaan ehdottoman kiellettyä osoittaa suosiotaan näyttelijöille tai teokselle. Taputtaminen oli ehdottoman kiellettyä. Teatterin yleinen uskomus on, että aplodit tulee jättää ensi-iltaan. Parkkila kertoo tutkimuksessaan omakohtaisen esimerkin ollessaan näyttelijäharjoittelijana eräässä teatterissa. Hän ei omien sanojensa mukaan ihmetellyt tai kyseenalaistanut vanhempien kollegoiden käskyä olla reagoimatta taputuksiin. Parkkila kyseenalaistaa taputusten pois jättämisen kenraaliharjoituksessa: ”Tuskinpa monikaan näyttelijä on pohtinut esimerkiksi sitä, miten taputtaminen kenraaliesityksessä voi tuoda epäonnea ensi-illalle. Tiedetään vain tuovan ja siksi taputtaminen on ehdottomasti kielletty.” (Parkkila 2006, 21.) Nykyään omien kokemuksieni perusteella taputtaminen kenraaliharjoituksessa ei ole kiellettyä. Esiintyjät eivät suutu, jos joku yleisössä erehtyy osoittamaan suosiota. Sen sijaan kenraaliharjoituksen jälkeen kumartaminen on edelleen suuri synti, johon sortuva voi olla lähes varma, että ensi-ilta tulee menemään penkin alle.

Toinen esitys on kenraaliharjoituksen ja ensi-illan ohella täynnä taikauskoa. Toinen esitys on esitys, jonka uskotaan aina menevän huonosti. Kuten ei kenraaliharjoituksen huonosti menemisellä, ei myöskään toisen näytöksen huonosti menemisellä ole mitään erityistä syytä. Tuntuu, että toisen näytöksen tunnuspiirre vain on se, että se menee penkin alle. Oma kokemukseni on, että ensi-iltaan liittyy niin paljon latausta, niin paljon jännitystä, että se vie energiaa myös toiselta näytökseltä. Ensi-ilta on eräänlainen tienpää. Harjoituskausi loppuu ja esitykset alkavat ja kaikki voimat on annettu ensi-iltaan. Turun kaupunginteatterilla on käytäntö, että se järjestää paitsi ensi-illan, niin myös toisen illan, toisen ensi-illan. Olen kuullut, että syy tähän on pelkästään markkinoiminen, mutta uskon, että ainakin osittain tällä pyritään välttämään toisen esityksen epäonnea.

3.2.2 Älä toivota onnea, äläkä varsinkaan kiitä onnentoivotuksista...

Ennen ensi-iltaa ei saa toivottaa näyttelijälle onnea missään tapauksessa (Parkkila 2006, 31). Tämä koskee niin työryhmän jäseniä, kuin katsojiakin (ongelmaksi muodostuvat sukulaiset). Parkkilan tutkimuksesta selviää, että tämä uskomus on ollut käytössä ainakin vuonna 1947. Teatterissa tämä taikausko on omien havaintojeni pohjalta edelleen voimassa.

Onnentoivotus on varmin keino tuottaa esiintyjälle epäonnea. Tämä perinne on perua agraarikauden taikauskosta. Ihmiselle on tapana toivottaa onnea, kun tämä ryhtyy vaativaan tehtävään, kun lopputuloksesta ei ole varmuutta. Ennenaikaiset onnittelut koettiin niin, että onnittelija toivoo esiintyjälle epäonnea, jotta saisi tätä kautta itselleen onnea. Nykyään onnea saa toivottaa, mutta se katsotaan edelleen huonoksi tavaksi, ehkä sivistymättömyydeksikin. Nuoret esiintyjät harvoin suuttuvat onnen toivotuksesta, mutta asiaan kuuluu, ettei onnentoivotuksesta kiitetä. Tämä on myös vanhaa perua, mikä on jäänyt teatterin yleiseksi tavaksi ilman, että ajatellaan mistä kyseinen perinne on tullut. Ennen ajateltiin, että onnentoivotus tuo huonoa onnea, nykyään, omien havaintojeni pohjalta, uskotaan, että vain kiittäminen tuo huonoa onnea. Parkkila tutki aihetta laajasti, mutta ”järkevää” syytä hän ei kiittämisen kieltoon löytänyt (Parkkila 2006, 48).

3.2.3 ...Sen sijaan potkaise minua takapuoleen

Koska onnea ei saa toivottaa, on työryhmän sisälle kehittynyt tapa, jolla sitä kuitenkin voi toivottaa. Olen teatteriurani aikana huomannut, että siinä missä kenraaliharjoituksen käytännöt ovat yleisiä, niin myös onnenpotkut kuuluvat kaikkien teatterin taikauskoiseen perinteeseen. Onnenpotkuja annetaan ennen ensi-illan alkamista työryhmän sisällä toisille työryhmän jäsenille. Huomioitavaa on, että niistäkään ei saa kiittää (Parkkila 2006, 32).

Onnenpotku tapahtuu perinteisesti ottamalla kanssa ihmistä olkapäistä kiinni ja potkaisemalla polvella toista ihmistä takapuolelle. Onnenpotkuun liittyy oleellisesti puhumattomuus. Tilanteessa ei sanota mitään, tullaan vain ja

potkaistaan. Potkun kohde ei myöskään saa reagoida millään tavalla onnenpotkuun välttääkseen huonon onnen. Tämä perinne on yleinen muuallakin kuin teatterista. Onnenpotkujen antaminen liittyy Parkkilan mukaan usein erilaisten suoritusten edelle. Tästä syystä sitä ei voi pitää pelkästään teatterimaailmaan kuuluvaksi perinteeksi. (Parkkila 2006, 11.)

3.2.4 ...Tai kehota minua katkaisemaan koipeni

Koska onnentoivotus tuo epäonnea, ajatellaan, että epäonnentoivotus tuo onnea. Tästä syystä näyttelijöillä on tapana toivottaa toisilleen ennen lavalle menoa: ”Break a leg”, suomeksi: ”katkaise koipesi” tai ”jalkasi”. (Parkkila 2006, 32.) Tapa on yleisesti käytössä myös muissa esityksissä kuin ensi-illassa. Samalla kun tapa kuuluu yleisimpiin, sen historiaa tiedetään myös vähiten. ”Break a leg!” kuuluu osaksi yleismaailmallista teatteriperinnettä. Parkkilan mukaan on olemassa monia tulkintoja siitä, mistä sanonta tulee. Esittelen lyhyesti Parkkilan (2006, 49–50) näkemykset:

Näytelmän päätyttyä yleisö osoittaa suosiotaan teokselle ja kutsuu näyttelijät lavalle kumartamaan, eli taittamaan jalkansa. Toinen teoria on, että entisaikoina yleisö heitti rahaa lavalle ja halutessaan rahat, näyttelijän täytyi kumartua noukkimaan ne, eli taittamaan jalkansa.

Yhden näkökulman mukaan sotilaat käyttivät lausahdusta: ”break a leg” tervehdykseksi. Sotien päätyttyä tervehdys siirtyi näyttelijöille. Sotilaat eivät uskaltaneet toivottaa toisilleen onnea, koska sen uskottiin tietävän epäonnea.

Break a leg – toivotus saattoi liittyä myös itse teatteri taloon: lavan sivuilla olevia näyttämöverhoja kutsuttiin nimellä ”the legs”. Lavalle päästäkseen näyttelijän täytyi rikkoa verhon rajaama tila sivutilan ja näyttämön väliltä. Suomennan vapaasti ”the legs” nimityksen tässä yhteydessä legeiksi. Eli ”Riko legit”.

Yksi mahdollisuus toivotuksen syntyyn liittyy näyttelijän ammattiin. Ranskalaiselta näyttelijältä amputoitiin jalka, mikä ei haitannut hänen näyttelijän uraansa, päinvastoin. Tämän ajatuksen mukaan tuottaa onnea, kun toivoo, että

näyttelijä loukkaa itsensä pahasti, koska esimerkin mukaan näyttelijättäreillä ura nousi uuteen kukoistukseen.

Suomessa tunnetaan omien havaintojeni pohjalta eniten sotilaiden kehittämä ajattelutapa: toivottamalla huonoa onnea toivotetaan loppupelissä onnea. Kyseessä saattaa olla myös muistutus näyttämön vaaroista, kun tämä tunnekuohuissaan tekee työtä. Näyttelijää muistutetaan havainnoimaan ympärillä olevaa tilannetta ja pysymään ”hereillä” näyttämöllä. Harva näyttelijä kuitenkaan miettinee mitä tällä toivotuksella todella on takanaan. Uusille teatterin jäsenille sanotaan vain ”break a leg”, koska niin vain on tapana sanoa. Ja koska niin on tapana sanoa, periytyy se aina eteenpäin.

3.3 Esityksen onnistumiseen liittyvät tavat ja perinteet

Paitsi ensi-iltaan, myös muihin esityksiin liittyy perinteitä ja uskomuksia. Ensi-ilta vie suuren osan nykyajan teatteriin liittyvistä taikauskoista. Lisäksi on olemassa tapoja, jotka esityksiin liittyvät. (Parkkila 2006, 33.)

Tapoja on niin esityskaudella, kuin harjoitusvaiheessa. Esittelen seuraavassa muutamia yleisiä taikauskoon ja perinteeseen liittyviä tapoja.

3.3.1 Rutiinit ennen esitystä

Näyttelijöillä on rutiininsa, jotka sinällään eivät kuulu taikauskoon, mutta taikausko tulee kyseeseen siinä vaiheessa, kun asiat pitää tehdä samassa järjestyksessä ennen esitystä. Parkkilan (2006, 33) mukaan tietyn rutiinin toistaminen edes auttaa keskittymiseen. Toisaalta jos järjestystä muuttaa, siitä ottaa osia pois, tai siitä luopuu kokonaan, voi se haitata keskittymistä ja pahimmillaan pilata esityksen. Tämä tapa ei ole mielestäni harrastajateattereissa yleisesti tiedossa, mutta ammattinäyttelijöillä on tietyt rutiinit, jotka saattavat hieman vaihdella teoskohtaisesti. Parkkilan mukaan syy toteuttaa rutiinit samassa järjestyksessä kerta toisensa jälkeen pohjautuu ajatukseen: Koska kaikki on mennyt hyvin, ei kannata järjestystä muuttaa, koska onni voi kääntyä ja esityksessä voi tapahtua mitä vain (Parkkila 2006, 34).

Edellisessä esittelin näyttelijän rutiinin. Esityksissä on yleisesti käytössä myös työryhmän rutiineja, eli perinteitä. Yleisenä tapana pidetään ennen esitystä näyttämölle kokoontumista. Yleensä tässä vaiheessa harrastajaryhmät ovat lämmitelleet yhdessä, ammattiteatterissa Parkkilan mukaan näyttelijät tekevät sen itsenäisesti. Yleistä on kuitenkin työryhmän kokoontuminen, jolla pyritään kannustuksen kautta tukemaan toisia ja luomaan yhdessä tekemisen tunnetta. (Parkkila 2006, 52.) Tämä on enemmänkin perinne kuin taikausko, joka liittyy myös vahvasti joukkueurheiluun.

3.3.2 Teatterissa ei saa viheltää

Virtanen (1988, 194) väittää, että eniten noudatetuimpia tapoja on vihellyskielto teatterin sisätiloissa, koska se tietää näytelmän epäonnistumista. Tämä taikausko on hyvin yleismaailmallinen ja siihen uskotaan teattereissa Suomen ulkopuolellakin. En tiedä onko tämä uskomus yleisesti harrastajateattereiden tiedossa, mutta ammattikentällä viheltäminen on ehdottoman kiellettyä (Parkkila 2006, 35). Vihellyskieltoa ei Parkkilan mukaan ole nykyään teatterin tekijöiden keskuudessa juurikaan pohdittu. Sen vain tiedetään tuottavan huonoa onnea. Parkkilan tutkimuksen mukaan viheltäminen on kiellettyä paitsi solidaarisuus syyistä niin myös historiansa vuoksi. Nykyään vihellyskieltoa perustellaan kunnioituksesta vanhaan tapaan, eikä niinkään sen historiallisella näkökulmalla.

Parkkilan tutkimuksen mukaan aiemmin näyttämömiehinä toimivat merimiehet, jotka nostelivat käsivoimin raskaita kulisseja. Jotta ajoitus olisi oikea, he käyttivät vihellysmerkkejä. Väärästä vihellyksestä olisi voinut aiheutua vaaratilanteita ja vakavia loukkaantumisia. (Parkkila 2006, 48.) Viheltämisellä ei siis ollut ennen taikauskoista syytä vaan käytännöllinen syy. Kun kulissien nostaminen muuttui koneistetuksi, ei vihellysmerkkejä enää tarvittu. Kaikesta huolimatta vihellyskiellon perinnettä haluttiin jatkaa, vaikka alkuperäistä syytä ei enää muisteta (Parkkila 2006, 49). Ennen viheltäminen tarkoitti konkreettisesti välitöntä huonoa onnea, nykyään sitä ajatellaan vain tapana saada huonoa onnea osakseen.

3.3.3 Muita esitykseen liittyviä tapoja

Esitykseen valmistamiseen liittyy lukuisia taikauskoon liittyviä muita tapoja. Esittelen lyhyesti seuraavassa niistä muutamia. Jokainen näyttelijä saa harjoituskauden alkaessa käsikirjoituksen, roolivihon, eli plarin. Jos plari putoaa käsistä lattialle, sille tulee antaa suudelma anteeksipyynnön eleeksi. (Parkkila 2006, 36.) Tämä taikausko tuli minulle henkilökohtaisesti uutena, mutta minusta se tuntui tärkeältä mainita. Parkkilan tutkimuksesta ei käy ilmi, miksi näin tulee toimia, mutta luulisin sen liittyvän toiveeseen, ettei roolihahmo tai esitys suutu näyttelijälle.

Yksi yleisimmistä taikauskoista liittyy William Shakespearen Macbeth -näytelmään. Kyseisen näytelmän nimen mainitsemisen uskotaan tuottavan huonoa onnea, jopa näytelmän esittäminen saattaa olla teatterille turmiollista. Näytelmä on Parkkilan mukaan kirottu, eikä siitä tule puhua sen oikealla nimellä, eikä sitä tule siteerata. (Parkkila 2006, 40–41.)

Teatterin perinteeseen kuuluu oleellisesti myös rekvisiittaan liittyvät käytännöt. Toisen rekvisiittaan ei saa koskea pyytämättä lupaa. Tämä on perinne, jota noudatetaan ainakin niissä teattereissa, joissa olen ollut näyttelijänä. Tällä tavalla on myös konkreettinen perusta. Jos kukaan ei koske rekvisiittaan, pysyy se oikealla paikalla, eikä esityksessä tarvitse etsiä sitä. Rekvisiitta antaa Parkkilan mukaan apua näyttelijälle eläytymiseen ja illuusion luomiseen (Parkkila 2006, 40).

3.4 Näyttelijän uralla onnistumiseen liittyvät tavat

Ensi-illan ja esitysten onnistumisen lisäksi on näyttelijälle tärkeää uran jatkuminen. Teatterialalla on paljon kilpailuja ja roolien saaminen saattaa olla vapaalle näyttelijälle, freelancerille, vaikeaa. (Parkkila 2006, 41.) Olen kuullut monelta eri taholta, että sai roolin, kun oli oikeaan aikaan oikeassa paikassa. Roolin saamiseen liittyi siis hyvää onnea. Monella näyttelijällä on Parkkilan mukaan taikauskoisia tapoja tai keinoja varmistaa uran jatkuminen. Yleensä nämä ovat esineitä. Jos esimerkiksi näyttelijä on kirjoittanut hyvän sopimuksen

tietyllä kynällä, hän haluaa kantaa kynää jatkossakin mukana tärkeissä neuvotteluissa (Parkkila 2006, 41).

Yleisin syy onnea tuottavien amulettien tai maskottien käyttöön on usko niiden suojeluksesta pahoilta ja vahingollisilta vaikutuksilta. Niiden uskotaan tuovan kantajalleen onnea. (Virtanen 1988, 194.) Onnea tuova esine voi olla mikä tahansa. Esineen uskotaan olevan tehokas vain jos sitä ei ole ostettu. Toisaalta esine voi olla sidoksissa näytelmään ja se toimii onnea tuottavana kappineena vain kyseisessä esityksessä. Parkkila mainitsee tutkimuksessaan esimerkiksi roolihahmolle kuuluvan piipun. (Parkkila 2006, 38–39.)

Toisista amuleteista saatetaan pitää kiinni koko elämän ajan, toisten amulettien voima vaikuttaa vain tietyssä näytelmässä. Näyttelijät, joiden kanssa olen vuosien mittaan keskustellut, eivät ole kertoneet mahdollisista onnen amuleteistaan. Syynä saattaa olla pelko siitä, että jos taikauskosta kerrotaan, sen voima katoaa.

4 HARRASTAJATEATTERIN TAIKAUSKO JA PERINNE

Tässä pääluvussa pohdin taikauskoa ja tapojen perinnettä harrastajateatterissa. Tähän asti tutkielmani on käsitellyt teatterin taikauskoa, uskomusta ja perinnettä yleisesti. Pääpainopiste tutkielmassani on ollut ammattiteattereissa. Tutkielmani tässä osuudessa selvitän, mitä taikauskoja ja perinteitä on ollut niissä harrastajateattereissa, joissa olen ollut mukana.

Otanta on suppea. Olen ollut teatteriurani aikana mukana yhteensä kahdessatoista eri harrastajateatterissa. Teatterin tiedotuskeskus (Tinfo) on kerännyt vuonna 2010 tilastotietoja yhteensä 360 harrastajateatterilta. Tinfon tilastoissa on vain murto-osa Suomen harrastajateattereista. Niistä teattereista, joiden toiminnassa olen ollut mukana, ei yhdestäkään ole tilastoitua tietoa Tinfon toimesta. (Tinfo 2010.) Nopea kyselykierros harrastajateattereiden pääliitoille antaa hieman osviittaa harrastajateattereiden määrästä. Harrastajateattereiden liiton, Työväen näyttämöiden liiton ja

Ylioppilasteatteriliitto SYTY:n jäseniksi kuuluu yhteensä 779 harrastajateatteria. Tieto on automaattisesti virheellinen, sillä esimerkiksi yksi teatteri voi kuulua samanaikaisesti sekä Harrastajateattereiden liittoon, että Työväen näyttämöiden liittoon. Toisaalta Suomessa on lukuisia harrastajateattereita, jotka eivät kuulu mihinkään liittoon. Lisäksi on olemassa Harrastajateatteriliiton arvion mukaan tuhatkunta harrastajavoimin pyörivää kesäteatteria, jotka eivät ole minkään liiton alaisuudessa. Jos arvioin karkeasti, hieman alakanttiin, Suomessa toimii aktiivisesti noin 900 harrastajateatteria talvikautena. Näin ollen olen teatterivuosiensa aikana ollut mukana 1,34 prosentissa Suomen kaikista harrastajateattereista.

Tutkielmani ei anna totuudellista kuvaa siitä, mihin taikauskoihin ja mitä perinteitä suomalaisen harrastajateatterin kentällä vaalitaan ja uskotaan. Tutkielmani antaa kuitenkin totuudellisen kuvan omasta kokemusmaailmastani. Olen vuosien mittaan havainnoinut uskomuksia ja perinteitä, jotka olivat eri alueiden harrastajateattereissa käytössä sinä hetkenä jolloin olin niiden toiminnassa mukana.

4.1 Onnikäsitys harrastajateattereissa

Taikauskoihin uskomisen ei näydy koko kirjossaan harrastajateattereissa, mutta nimenomaan onni-ajattelu elää vahvana. Ensi-ilta on se päivä, jolloin taikausko nostaa päätään. Missään teatterissa, jossa olen ollut mukana, ei ole saanut toivottaa onnea ensi-iltaan. Samalla onnenpotkut ovat kuuluneet kaikkien teattereiden ensi-ilta perinteeseen. ”Break a leg” on hieman tuntemattomampi, mutta sitäkin on esiintynyt havaintojeni mukaan useammassa kuin puolessa harrastajateattereista, joissa olen ollut mukana.

Kenraaliharjoituksissa en ole kumartanut kertaakaan. Ensimmäisestä esityksestä, jossa olin mukana, painotettiin kenraaliesityksen merkitystä. Siihen tuntuivat uskovan kaikki harrastajanäyttelijät. Parkkilan mukaan jokaisen tavan päämäärä on saada onnea ja välttää epäonnea. (Parkkila 2006, 54). Parkkila toteaa omasta harrastajanäyttelijäkokemuksestaan, ettei hän ole törmännyt

taikauskoiisiin tapoihin. Syyksi hän arvelee sen, ettei harrastajilla ole tietoa tavoista, lukuun ottamatta onnenpotkua ennen esityksiä. (Parkkila 2006, 11.) Parkkilan näkökulma asiaan on siis erilainen kuin minulla. Parkkilan työstä ei selviä missä harrastajateattereissa hän on näytellyt, mutta työstä voi päätellä, että hän on aloittanut teatteriharrastuksen Itä-Suomessa.

Kärjistetyksi Parkkilan näkemys on, että taikauskaisia tapoja ei harrastajateattereissa esiinny, minun näkemykseni on, että niitä esiintyy. Molemmat näkökulmat ovat yhtä totuudellisia.

4.2 Harrastajateattereiden tavoista

Harrastajateatteri on tiivis yhteisö. Tulkintani ammattiteattereiden ja harrastajateattereiden erosta on, että siinä missä ammattinäyttelijät pyrkivät parhaaseen mahdolliseen lopputulokseen antamalla oman panoksensa näytelmän eteen, harrastajanäyttelijät pyrkivät antamaan oman panoksensa ryhmän eteen ja sitä kautta esitykseen. Harrastajateattereiden perinteeseen kuuluu, että asiat tehdään yhdessä. Lämmitellään yhdessä, avataan ääni yhdessä, juodaan kahvia yhdessä, maskeerataan yhdessä. Harvoin harrastajateattereilla on esimerkiksi varattuna oma pukuhuone jokaiselle näyttelijälle.

Perinteeseen kuuluu myös yhteiset juhlat ensi-illan ja viimeisen esityksen kunniaksi. Ammattiteattereissa on toki sama tapa käytössä, mutta väitän että harrastajien keskuudessa juhlan luonne on hieman erilainen. Harrastajateatterin ensi-ilta on yhteinen voimainponnistus, kun taas ammattiteatterin esityksissä, jokaisen tulee hoitaa vain oma ruutunsa. Lavastaja tekee lavasteet, näyttelijä näyttelee jne. Harrastajateatterissa tyypillistä on, että näyttelijät osallistuvat lavastus-, tarpeisto- ja puvustustyöhön. Lipunmyynti ja kahvion pito kulkee tasaisesti vuoroissa. Jokaista harrastajateatteriesitystä ennen näyttelijät, ohjaaja ja osa muuta työryhmää kokoontuvat lavalle yhdessä. Tiiviissä ringissä huudetaan jokin nostattava kannustushuuto ja näin ilmaistaan, että teemme esitystä yhdessä. Ammattiteattereissa tällaiseen perinteeseen en ole muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta törmännyt.

4.3 Ajatusmaailmallinen ero harrastajateattereissa ja ammattiteattereissa

Harrastajateattereissa ”töitä” tehdään rakkaudesta lajiin, ei palkan eteen. Esityksistä pyritään tekemään mahdollisimman hyviä ja jokainen näyttelijä on mukana sydämellään produktiossa. Harrastajateattereissa ohjelmistoa valittaessa harvemmin ajatellaan esityksiä kassamagneetteina, jolloin näytelmä tuottaisi mahdollisimman hyvin voittoa. Harrastajateattereissa toki toivotaan, että katsomo olisi täynnä ilta toisensa jälkeen, mutta ajatusmaailmaa ei mielestäni voi verrata ammattiteattereihin.

Ammattiteattereissa ohjelmistoa kootaan sen mukaan mitä yleisö haluaa nähdä, mikä myy. Ammattiteattereissa on paljon takuuvarmaa ohjelmistoa, kuten suuret musikaalit ja sen lisäksi, yleensä pienellä näyttämöllä, hieman ”taiteellisempaa” ohjelmistoa. Ammattinäyttelijä on yleensä mukana useassa eri näytelmässä. Kaikki teokset eivät ole ammattinäyttelijälle sydämenasia vaan näitä esityksiä tehdään palkan eteen. En tarkoita tällä, ettei ammattinäyttelijä silti pyrkisi parhaimpaansa.

Harrastajateattereissa tehdään yleensä vain yhtä esitystä kerrallaan. Harrastajanäyttelijät ovat yhden näytelmän parissa harjoituskauden alusta viimeiseen esitykseen ja siihen halutaan keskittyä täysillä. Jos harrastajanäyttelijältä ei löydy kiinnostusta teosta kohtaan, hän jättäytyy siitä yleensä pois. Näin ei voi tapahtua ammattiteattereissa, koska pidemmän päälle se tietäisi näyttelijälle lopputiliä. Tätä ajatustani vastaan tuntuu kummalta, kun Parkkila toteaa tutkimuksessaan, että taikauskaisia tapoja ei harrastajateatterissa ole, koska tarve tehdä kaikkensa onnistumisen eteen on vähäisempää harrastajateattereissa kuin ammattiteattereissa (Parkkila 2006, 11). Oman kokemukseni mukaan tarve ylittää itsensä kerta toisensa jälkeen on suurempi harrastajateattereissa kuin ammattiteattereissa, liittyy siihen taikausko mukaan tai ei.

4.4 Taikauskojen ja tapojen periytyminen harrastajateattereissa

Onnenpotkut, kenraaliharjoituksen käytännöt, ”break a leg” ja teatterin tavat periytyvät agraarikulttuurin tavoin suusta suuhun -perinteellä. Ammattiteattereissa nuoret näyttelijät kunnioittavat vanhempien kollegoidensa perinnetietoa, omaksuvat sen ja siirtävät aikanaan eteenpäin (Parkkila 2006, 59). Oman kokemuspohjani perusteella harrastajateattereissa taikauskoiset tavat ja perinteet periytyvät samaa kaavaa noudattaen. Harrastajateattereissa on vanhoja tekijöitä, jotka opettavat yhdessä uudet harrastajat talon tavoille. Aloittavalle harrastajanäyttelijälle teatterimaailma avautuu mystisenä ja jännittävänä paikkana kaikkine tapoineen ja perinteineen. Juuri kun on luullut pääsevänsä talon tavoille, koittaa ensi-ilta, jolloin joku tulee vastaan ja potkaisee takapuoleen sanomatta mitään. Itselleni aikoinaan ainakin kävi näin.

Parkkilan (2006, 11) mukaan tavat ovat kulkeutuneet harrastajateattereihin ammattiteattereista. Ammattinäyttelijät ovat ohjanneet, kurssittaneet ja keskustelleet harrastajanäyttelijöiden kanssa. Ohjaajat ovat tuoneet omia ja omien teattereidensa tapoja aikoinaan harrastajateattereihin, joissa harrastajanäyttelijät ovat imeneet vaikutuksia itseensä. Perinne on jäänyt elämään harrastajateattereihin vaikka alkuperäinen lähde on lähtenyt pois teatterista.

On hyvä muistaa, että Suomessa harrastajateatteriperinne on yleisen teatterihistoriatietämyksemme mukaan vanhempaa kuin suomalainen ammattiteatteriperinne. Kaikki harrastajat eivät läheskään suomalaisen teatterin alkuaikoina siirtyneet harrastajateattereista ammattiteattereihin, joten perinne on jäänyt elämään harrastajateattereihin.

5 YHTEENVETO

Olen tutkielmassani selvittänyt taikauskoa, uskomuksia ja perinteitä ammattiteatterissa ja harrastajateatterissa. Olen avannut taikauskon historiaa ja kehitystä agraarikauden taikauskosta moderniin taikauskoon. Harrastajateatterin näkökulmassa olen käyttänyt hyväkseni ainoastaan omia

havaintojani kahdestatoista harrastajateatterista. Otanta on pieni ja subjektiivinen, mutta totuudellinen henkilökohtaisella tasolla. Työn luonteeseen suhteutettuna tutkielmani on riittävä ja ulkoa annettuihin kehyksiin nähden jopa laaja.

Yleisesti yhteenvetona voidaan todeta, että taikauskoa esiintyy teatterissa edelleen. Suomalaisen teatterin alkuaikoina, sitä esiintyi enemmän koska 1900-luvun alun näyttelijät koostuivat maakuntien asukkaista, joille oli taikausko iskostunut lapsuudesta asti ja heidän mukanaan siirtynyt teatterimaailmaan. Taikauskojen merkitys on edelleen suuri niin harrastaja kuin ammattiteattereissa. Eniten taikauskaisia tapoja liittyy teattereiden ensi-iltoihin. Vanhoista taikauskoista on osa tippunut pois. Työssäni mainitsin esimerkkinä huonoa onnea tuottavan naisen näkemisen ensimmäisenä kadulla. Toisaalta moderni taikausko on tuonut teattereihimme uusia tapoja, kuten ”break a leg”, ”katkaise koipesi”.

Onnen tavoitteluun ja epäonnen välttämiseen liittyvä uskomus ei ole kadonnut teattereistamme. Näyttelijät pyrkivät edelleen varmistamaan onnensa ja välttämään epäonnea eri keinoilla. Yleisimmät ovat onnenpotku ennen esitystä ja onnentoivottamisen ja siitä kiittämisen kielto.

Taikauskon ja perinteet jaottelin yksityiseen taikauskoon ja yhteisölliseen taikauskoon. Onnenpotku on yhteisöllinen tapa. Yksityinen tapa on esimerkiksi henkilökohtaisen rekvisiitan läpikäynti ennen esitystä. Tutkielmassani avasin erilaisia taikauskaisia tapoja ja perinteitä. Jaottelin ne kolmeen luokkaan: ensi-iltaan liittyviin, esityksiin liittyviin ja näyttelijän uraan liittyviin taikauskoihin ja perinteisiin. Avasin myös historiaa taikauskojen takana sikäli, kun historiallista tietoa niistä oli saatavilla.

Omasta mielestäni taikauskoja noudatetaan nykyään tradition vuoksi. Parkkila on kanssani samoilla linjoilla. Harrastajateattereissa taikauskon katsotaan kuuluvan osaksi teatterimaailmaa, koska teatterissa on aina tehty näin ja tapoja halutaan kunnioittaa. Toisaalta tavat auttavat siirtymään oikeaan mielentilaan ennen esitystä. Vaikka taikauskaisia tapoja tehdäänkin muista syistä kuin

uskomalla niihin tosissaan, ei niitä silti uskalleta jättää tekemättä (Parkkila 2006, 74).

Tutkielmaani tehdessä olen törmännyt minulle niin uusiin, kuin entuudestaan tuttuihin taikauskoihin ja perinteisiin. Olen tutkielmaani tehdessä oppinut mihin nykyäänkin käytössä olevat taikauskot ja uskomukset pohjautuvat. Ennen ajattelin itsekin, että viheltäminen on kiellettyä koska se tuo huonoa onnea, eikä tavan mukaan teatterissa saa viheltää. Tutkielmaani tehdessä minulle avautui käytännöllinen totuus vihellyskiellon takaa. Nykyään ei enää käsivoimin nosteta kulisseeja ja näin ollen viheltäminen teatterissa ei siltä osin tuota huonoa onnea. En silti aio jatkossakaan viheltää teatterissa, koska uskon, että se tuottaa edelleen huonoa onnea.

Aioin jatkossakin olla kiittämättä onnentoivotuksista. Tuo se sitten mukanaan huonoa onnea tai ei, en uskalla uhmata kohtaloa. Toivon, että työni lukijat ottaisivat tavakseen olla toivottamatta näyttelijälle onnea ennen ensi-iltaa, jotta näyttelijän ei tarvitse vaikuttaa työkeältä jättämällä kiittämättä onnentoivotuksesta. Sen sijaan toivon, että kehotat minua katkaisemaan koipeni.

LÄHTEET

Apollon 2006. World oldest ritual discovered –artikkeli. Viitattu 20.10.2011.
http://www.apollon.uio.no/vis/art/2006_4/Artikler/python_english

Aro, M. 1977. Suomalaisen teatterin vaiheita. Hämeenlinna: Karisto.

Harrastajateatteriliiton edustajan kanssa käyty puhelinkeskustelu 20.10.2011

Honko, L; Pentikäinen, J. 1975. Kulttuuriantropologia. Toinen painos. Porvoo, Helsinki: WSOY.

Parkkila, M. 2006. Taikausko teatterissa. Turku: Turun yliopisto.

Siikala, A-L. 1985. Kansanusko. Teoksessa Suomen historia 3. Helsinki: Weilin+Göös.

Tinfo, 2010. Harrastajateatteri tilastot. Viitattu 20.10.2011.
http://www.tinfo.fi/dokumentit/harrastajateatteritilastot2010_1706111402.pdf

Työväen näyttämöiden liiton edustajan kanssa käyty puhelinkeskustelu 20.10.2011

Virtanen, L. 1974. Magiaa nykyculttuurissa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Virtanen. L. 1985. Taikausko ja kaupunkikulttuuri. Suomen Antropologi 2/1985. 80–85. Helsinki: Helsingin yliopisto.

Virtanen. L. 1988. Nykymagian käsikirja. Helsinki: Tammi.

Ylioppilasteatteriliitto, 2010. Jäsenteatterit. Viitattu 20.10.2011.
<http://www.syty.fi/tiki/tiki-index.php>